

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д-р Йоланда Зографова

на дисертационен труд на тема „Толерантността към неопределеност и житейските позиции във възрастова и социално-демографска перспектива“

за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ по професионално направление 3.2. „Психология“ с научна специалност: „Педагогическа и възрастова психология“ на Кирил Матеев Велков

Без съмнение някои психологически феномени са особено актуални пред научната мисъл в динамични и противоречиви трудни обществени периоди на развитие или в сложна социална среда и атмосфера. В подобен контекст, в какъвто е обществото в последно време, неизвестността, неопределеността, неясните решения на жизнено важни проблеми, засягащи и личността и цялото общество, се възприемат особено чувствително и е предизвикателство пред всекиго да прояви толерантност или напротив, на нетърпимост и нетолерантност, неприемане дори на положителни решения, ако те му изглеждат неразбираеми.

Структурата на дисертацията е в класически вариант – три глави, като първата е посветена на литературен обзор, втората - на представяне на дизайна на изследването и третата - на резултатите от изследването. Включени са и изводи, заключение, както и в приложения са предоставени използваните методики.

Библиографията съдържа 371 заглавия, от които 34 на кирилица, 332 на латиница и 5 интернет източника. Не всички източници са цитирани в текста, така че не би могло да се каже какъв е реалният брой на цитираните.

Основните обекти на дисертационната работа са толерантността към неопределеност, житейските позиции и социално-демографските фактори, и връзката между тях. Всъщност социално-демографските не би следвало да се поставят в един, така да се каже, клас на изследваните конструкции, тъй като са основни фактори за анализиране на различия по линия на всякакви променливи в социалните науки, в т.ч. и в психологията.

Толерантността към неопределеност е разгледана концептуално в нейните афективни, когнитивни и поведенчески аспекти на личностно равнище. Засегнати са спецификите на този феномен около начините, по които хората приемат или не приемат и по които интерпретират неясната, непознатата, понякога плашеща информация.

Представени са водещи автори в дискутираната сфера, разбира се присъства класическата идея на Frenkel-Brunswik за нетолерантността към неопределеност във връзка с възприемането на неясни и двусмислени ситуации. В тази посока добре са разграничени от докторанта източници на неопределеност при възприемане на ситуации – поради неясни перцепции или поради лингвистична неопределеност. Както пише дисертантът „Възможно е възприятието на индивида за дадена ситуация да изключва неопределеността именно като знак на нетолерантност, т. е. субектът редуцира неопределеността от своето възприятие“. Но въпреки че се развиват нови концептуални линии в полето на толерантността към неопределеност, анализите на E. Frenkel-Brunswik през 50-те години на миналия век остават значима насочваща линия както към когнитивни, така и към емоционални възможности на личностно ниво да се приемат или не неясните или трудни за разбиране елементи на средата и на ситуацията, както и при решаване на конкретен проблем. Толерантността към „когниитивна неяснота“, както я анализира Frenkel-Brunswik през 50-те години на миналия век, може да се отразява в поведенчески прояви или в нагласите на личността по посока на различни предразсъдъци и да засегне различни сфери от комуникацията и общуването с другите. Това допълнително увеличава актуалността на темата, поставена в дисертацията.

В представената работа са развити са параграфи върху личностните предпоставки за толерантност към неопределеност, за личностните компоненти на тази диспозиция и е отделено значимо място на взаимовлиянията на толерантността с творческата

реализация. Тези части от дисертацията обаче не са отразени в автореферата, който би трябвало да съответства на цялата структура и съдържание на труда.

Като личностови предпоставки за толерантност към неопределеност са разгледани изследвания върху интелигентността и когнитивни стилове с фокус върху връзката на ТН и когнитивно равнище, интелигентност и др. Отделено е място и за проучванията върху способности за творческо мислене, а също и върху тревожността, ригидността в тяхната релация с нетолерантността спрямо неопределеност .

Личностови компоненти на толерантност към неопределеност са разгледани в отделен параграф. Включени са емоционалността , социалните ориентации в континуума от авторитаризъм до приемане на разнообразието, възприятията в техните варианти на различна степен на приемане/отхвърляне неясността в ситуацията, когнитивни процеси, отношението спрямо риска, социалните нагласи и вярвания, творческата мотивация, предпочитанията и социалното поведение.

След това отново се представят различни гледни точки относно същината на неопределеността в опита и възприемането от различни типове лица – с нетолерантност или с толерантност спрямо неопределеността.

Богата е картината, която докторантът успява да предаде в профилирането на различни типове личности съобразно нивата им и присъщите характеристики във връзка с приемане или нетолериране на неопределеността. На места обаче липсват ясни основания, или поне цитирани източници за включваните променливи, конструкти, връзки, както и за избора на личностните предпоставки и на компонентите на толерантността към неопределеност.

Интересна е и частта с прегледа на изследванията върху толерантност към неопределеност и творческата реализация на личността. Покрай изложението на изследванията в тази сфера са включени различни феномени като напр., относно негативното творческо мислене с възможност да се превърне в „злонамерено творческо мислене“, а това засяга значими проблеми и в изкуството, но и в научната дейност.

Успешните постижения в различни области – от учебна дейност, в творчески сфери, професионални самореализации и др се свързват с толерантността към неопределеност,

поради диспозиционните възможности, осигурявани от тази личностна ориентация към разкриване на повече собствени личностни потенциали, както и повече аспекти в ситуации и сфери, в които субектът може да се реализира и да постигне успех или да развие своето познание.

Втората основна част в теоретичния обзор е върху житейските позиции в светлината на транзакционният анализ. Както е известно, той се базира на психоанализата и е психотерапевтичен подход, но същевременно развива концептите на житейските позиции, разкривани в интеракциите, в комуникацията между личности. Тъкмо затова е особено деликатно и сложно да се използва в научноизследователска посока и чрез количествени изследвания. Докторантът представя различни концептуални определения и изследванията в сферата на житейските позиции като се базира на водещата концепция на Ерик Бърн за транзакционния анализ, с основна идея, че „начинът на живот на личността е следствие от решенията, които тя е взела през ранното си детство „ В работата се приема за целите на изследването определение за позитивната житейска позиция на (Brekar and Oks, 2015) „Аз съм добър, другите също“, при която човек приема и уважава себе си и другите, насърчава позитивно мислене и конструктивна комуникация, позволява да се възползва от възможностите, които животът предлага“.

Параграфи са посветени на социална и психологическа позиция, както и на различните личностови профили, съответстващи на степените позициониране –в висока или по-ниска позиции, свързани с различни неблагоприятен или пък положителен личностен житейски опит. Текстът навлиза сериозно в същността на транзакционния анализ и като психотерапевтичен подход, което присъства и в частите за процесите на изграждане на житейските позиции, свързани с определени житейски периоди, за житейските сценарии. Демонстрирано е добро познаване на представения подход с опит за очертаване значението му в психотерапевтичен смисъл и практика.

Емоционалните състояния на Родител, Възрастен и Дете детайлно са разказани в текста на дисертанта и с тази част, представяща същината на идеите на Бърн относно състоянията или същностите, в които според подхода всяка личност „пребивава“ е завършен теоретичният обзор. Общо в главата за теоретичния обзор е демонстрирано

много добро познаване на материята, на класически и голям брой съвременни автори, в т.ч. и на български изследователи. Компетентно и на добър научен език са представени идеите и изследванията в сферата на основните феномени и така е осигурена добра база за последващото емпирично изследване на докторанта.

В следващата втора глава е представена организацията на изследването, целта, задачите, хипотезите, методите.

Целта е да се изследват „вида и степента на обусловеност между толерантността към неопределеност и житейските позиции, както и тяхната възрастова и социално-демографска перспектива.“

Формулираните подцели са по-скоро задачите на емпиричното проучване. На тяхно място би трябвало да са очертани общите задачи на изследване, а така смисълът на подцели и научни задачи се припокрива. Не е ясно и разграничението на научно-организационни задачи, след като при тях има смесване на самата научно-изследователска работа с някои организационни етапи. Извадката е внушителна като брой -702 лица и е добре балансирана особено във възрастов план. Използвани са две методики - Въпросник за изследване на житейските позиции, на Е. Таир и С. Бекир и Скала МАТ-50 БВ-3 на въпросника за толерантност към неопределеност на Р. Нортън, адаптирана от К. Стойчева. Данните за надеждност и валидност също са представени и показват добри психометрични параметри на методиките.

В трета глава са изложени резултатите и е представен техният анализ. Резултатите от изследването са представени коректно и в детайли. Те са значими както в статистически смисъл, но и като данни по отношение на двата сложни и комплексни феномени толерантност към неопределеност и житейските позиции и във връзка със социално демографски фактори. Важни резултати са постигнати относно значимите влияния на образованието и семейната структура, а също и поредността на раждане. Позитивна страна на работата е, че обръща сериозно внимание и значително място на социално демографски особености, в тч;. на възрастовите особености, поредността на раждане и др.

Възникват и някои въпроси относно статистическите анализи и след това интерпретацията на данните. Не е ясно на какво основание в едно решение или модел на регресионен анализ толерантността към неопределеност е предиктор, а в друг модел е зависима променлива, при това и в двете ситуации другите променливи, участващи в регресионния анализ са житейски позиции, независимо от комбинацията?

Като бележка относно анализа също бих отбелязала, че представянето на данни от чужди изследвания би трябвало да е към обзора, както и следва и да се цитират източници към всяка от хипотезите в тяхна подкрепа или основание преди и при хипотезите, а не при собствените резултати, където при това чуждите данни се тълкуват допълнително с предположения.

Относно приносите на дисертационния труд - първите три са релевантни на представения труд и напълно достатъчни за очертаване на стойността му. Другите два са по-скоро във възможност за бъдещо развитие в тази насока. Публикациите на докторанта са 4 бр. по темата.

Факт е, че докторантът е поел риска да се използва подобен деликатен инструмент като транзакционен анализ в научно изследване, отчитайки психоаналитичната му основа и психотерапевтичните му приложения. Дисертантът постига аналитичност спрямо разказаните различни профили. В същото време по-обосновано биха изглеждали резултатите с включване в конструктите на изследването и съответно в анализите, още една - две променливи от полето на личността и от полето на ситуацията.

В заключение, независимо от някои бележки, дисертационната работа заслужава висока оценка, на базата, на която предлагам на уважаемото Научно жури да гласува присъждането на научната и образователна академична степен „доктор“ по психология на Кирил Велков.

20.08.2024г.

Рецензент:

Проф. д-р Й. Зографова

REVIEW

By Prof. Yolanda Zografova, DPhil.

of a dissertation on "Tolerance of Ambiguity and Life Positions in age and Socio-demographic Perspective"

for the awarding of the educational and scientific degree "Doctor" in professional field 3.2. "Psychology" with a scientific specialty: "Educational and Developmental psychology" by Kiril Mateev Velkov

Undoubtedly, some psychological phenomena are particularly relevant to scientific thought in dynamic and contradictory difficult social periods of development or in a complex social situation and atmosphere. In such a context, in which society is in recent times, the unknown, uncertainty, unclear solutions to vitally important problems affecting both the individual and the whole society, are perceived particularly sensitively and it is a challenge for everyone to show tolerance or, on the contrary, intolerance, not accepting even positive decisions if they seem incomprehensible to him.

The structure of the dissertation is in a classic version - three chapters, the first being devoted to a literature review, the second to presenting the research design and the third to the research results. Conclusions and conclusions are also included, as well as the methods used are provided in the appendices.

The bibliography contains 371 titles, of which 34 in Cyrillic, 332 in Latin and 5 Internet sources. Not all sources are cited in the text, so it's not possible to say what the actual number of those which are cited.

The main objects of the dissertation work are tolerance of ambiguity, life positions and socio-demographic factors, and the relationship between them. In fact, the socio-demographic

ones should not be placed in the same class of the studied constructs, since they are basic factors for analyzing differences along the lines of any variables in the social sciences, including and in psychology.

Tolerance of ambiguity is conceptualized in its affective, cognitive, and behavioral aspects at the personal level. The specifics of this phenomenon is around the ways in which people accept or reject and interpret unclear, unfamiliar, sometimes frightening information.

Leading authors in the discussed field are presented and of course, the classic idea of Frenkel-Brunswik about the intolerance of ambiguity in relation to the perception of vague and ambiguous situations. In this direction, sources of uncertainty when perceiving situations - due to unclear perceptions or due to linguistic uncertainty - are well distinguished by the PhD student. As Velkov writes, "It is possible that the individual's perception of a given situation excludes uncertainty precisely as a sign of intolerance, i.e., the subject reduces uncertainty from his perception." But although new conceptual lines are developing in the field of ambiguity tolerance, E. Frenkel-Brunswik's analyzes in the 1950s remain a significant guide to both cognitive and emotional possibilities at the personal level to accept or not the obscure or difficult to understand elements of the environment and the situation, as in solving a particular problem. Tolerance of "cognitive ambiguity", as analyzed by Frenkel-Brunswik in the 1950s, can be reflected in behavioral manifestations or in the attitudes of the person in the direction of various prejudices and affect different spheres of communication and contact with others. This further increases the relevance of the topic raised in the dissertation.

In the presented work, paragraphs are developed on the personal dispositions for tolerance of ambiguity, on the personal components of this disposition, and a significant place is devoted to the mutual influences of tolerance with creative realization. However, these parts of the dissertation are not reflected in the abstract, which should correspond to the entire structure and content of the work.

As personal predictors for tolerance of ambiguity, studies on intelligence and cognitive styles with a focus on the relationship between TN and cognitive level, intelligence, etc., have

been examined. There is also paragraph for research on creative thinking abilities, and also on anxiety, rigidity in their relationship with intolerance of ambiguity.

Personality components of ambiguity tolerance are discussed in a separate paragraph. Emotionality, social orientations on the continuum from authoritarianism to acceptance of diversity, perceptions in their variants of different degrees of acceptance/rejection of ambiguity in the situation, the cognitive processes, attitudes toward risk, social attitudes and beliefs, creative motivation, preferences, and social behavior are included.

Different perspectives are then again presented on the nature of ambiguity in experience and perception by different types of individuals – intolerant or tolerant of uncertainty.

The picture that the doctoral student manages to convey in the profiling of different types of personalities according to their levels and inherent characteristics in relation to accepting or not tolerating uncertainty is rich. In some places, however, there is a lack of clear reasons, or at least cited sources, for the included variables, constructs, relationships, as well as for the choice of the personal predictors and the components of the tolerance of ambiguity.

The part with the review of the research on tolerance of ambiguity and the creative realization of the personality is also interesting. Along with the presentation of the research in this area, various phenomena are included, such as, for example, negative creative thinking with the possibility of turning into "malicious creative thinking", and thus it affects significant problems in art as well as in scientific activity.

Successful achievements in various fields - from educational activities, in creative spheres, professional self-realization, etc. are associated with tolerance of ambiguity, due to the dispositional possibilities provided by this personal orientation to reveal more of one's own personal potentials, as well as more aspects in situations and spheres, in which the subject can realize himself and achieve success or develop his knowledge.

The second main part in the theoretical overview is on life positions in the light of transactional analysis. As is known, it is based on psychoanalysis and is a psychotherapeutic approach, but at the same time it develops the concepts of the life positions disclosed in

interactions, in communication between individuals. It is precisely for this reason that it is particularly delicate and difficult to use it in a scientific research direction and through quantitative studies. The PhD student presents various conceptual definitions and research in the field of life positions based on Eric Byrne's leading concept of transactional analysis, with the main idea that "a person's lifestyle is a consequence of the decisions he made during his early childhood"

The work adopts for the purposes of the research a definition of the positive life position of (Brekar and Oks, 2015) "I am good, so are others", in which a person accepts and respects himself and others, promotes positive thinking and constructive communication, allows to take advantage of the opportunities that life offers'.

Paragraphs are devoted to social and psychological position, as well as to the different personality profiles corresponding to the degrees of positioning - in higher or lower positions, related to various unfavorable or positive personal life experiences. The text goes seriously into the essence of transactional analysis and as a psychotherapeutic approach, which is also present in the parts about the processes of building life positions related to certain life periods, and also about life scenarios. A good knowledge of the presented approach is demonstrated with an attempt to outline its significance in a psychotherapeutic sense and practice.

The emotional states of Parent, Adult, and Child are detailed in the dissertation's text, and with this part presenting the essence of Byrne's ideas about the states or essences in which, according to the approach, each person "resides," the theoretical overview is completed. In general, the chapter on the theoretical overview demonstrates a very good knowledge of the subject, of classical and a large number of modern authors, including and of Bulgarian researchers. Competently and in a good scientific language, the ideas and research in the field of the main phenomena are presented, and thus a good basis is provided for the subsequent empirical research of the PhD student.

The following second chapter presents the organization of the research, the aim, the tasks, the hypotheses, the methods.

The aim is to investigate "the type and degree of conditioning between uncertainty tolerance and life positions, as well as their age and socio-demographic perspective."

The formulated sub-aims are rather the tasks of the empirical study. In their place, the general tasks of research should be outlined, and thus the meaning of sub-aims and scientific tasks overlaps. The distinction between scientific and organizational tasks is also not clear, since in them there is a mixing of the scientific and research work itself with some organizational stages. The sample is impressive in number -702 individuals and is well balanced especially in terms of age. Two methods were used - Questionnaire for the study of life positions, by E. Tair and S. Bekir and Scale MAT-50 BV-3 of the questionnaire for tolerance of ambiguity by R. Norton, adapted by K. Stoycheva. Reliability and validity data are also presented and show good psychometric parameters of the methodologies.

In the third chapter, the results and their analysis are presented. The results of the research are presented correctly and in detail. They are significant both in a statistical sense, but also as data in relation to the two complex phenomena of tolerance of ambiguity and the life positions and in relation to socio-demographic factors. Important results were obtained regarding the significant effects of education and family structure, as well as birth order. A positive side of the work is that it pays serious attention and a significant place to socio-demographic features, including. age characteristics, order of birth, etc.

Some questions arise regarding the statistical analyzes and then the interpretation of the data. It is not clear on what basis in one decision or regression analysis model tolerance of ambiguity is a predictor and in another model it is a dependent variable, and in both situations the other variables involved in the regression analysis are life positions, regardless of the combination?

I would also note that the presentation of data from other studies should be in the theoretical review as well as citing sources for each of the hypotheses in their support or rationale before and with the hypotheses, not along the own results, where at the same time data from other studies are interpreted with PhD student's assumptions.

Regarding the contributions of the dissertation work - the first three are relevant to the presented work and are quite sufficient to outline its value. The other two are more likely to be developed in this direction in the future research. The doctoral student has 4 publications on the subject of the dissertation.

The fact is that the PhD student took the risk of using such a delicate tool as transactional analysis in a scientific study, taking into account its psychoanalytic basis and its psychotherapeutic applications. He achieves analyticity in relation to the different profiles told. At the same time, the results would look more reasonable if one or two more variables from the field of personality and from the field of the situation were included in the research constructs and, accordingly, in the analyses.

In conclusion, regardless of some remarks, the dissertation work deserves a high evaluation, on the basis of which I propose to the esteemed Scientific Jury to vote for the awarding of the scientific and educational academic degree "Doctor" in psychology to Kiril Velkov.

20.08.2024.

Reviewer

Prof. Y. Zografova, DPhil.